IQRO JURNALI , IQRO JOURNAL, ИКРО ЖУРНАЛИ
ISSN:2181-4341| wordlyknowledge.uz/index.php/iqro
Volume 22 Issue 01 IYUN 2026

XX ASRNING 50-90-YILLARI O‘ZBEKISTON TA’LIM TIZIMIDA IJMOIY FANLARNING O‘QITILISHI

Asrorov Doniyor Odiljon o'g'li
Oriental Unversiteti
Tarix fakulteti 1 kirs magistranti
https://doi.org/10.5281/zenodo.20619745

Annotatsiya: Ushbu maqolada XX asrning 50–90-yillarida O‘zbekiston ta’lim tizimida ijtimoiy fanlarning o‘qitilishi, ularning mafkuraviy yo‘nalishi va darsliklar mazmuni arxiv hujjatlari hamda tarixiy manbalar asosida tahlil qilingan. Tadqiqot davomida sovet davri ta’lim tizimidagi turg‘unlik, markazlashtirilgan o‘quv rejalari va mustaqillik arafasidagi milliy uyg‘onish jarayonlarining fanlar tarkibiga ta’siri ko‘rsatib o‘tilgan. Natijalar ijtimoiy fanlarning davlat mafkurasini shakllantirishdagi rolini va tahlil etilayotgan davrdagi transformatsion bosqichlarni aniqlash imkonini beradi.
Kalit so‘zlar: ijtimoiy fanlar, O‘zbekiston SSR, ta’lim tizimi, KPSS tarixi, sovet mafkurasi, maktab ta’limi, oliy ta’lim, o‘quv dasturlari, darsliklar, tarixiy xolislik.

Mana, taqdim etilgan tarixiy va ijtimoiy-siyosiy mavzudagi annotatsiya hamda kalit so'zlarning rus va ingliz tillaridagi professional tarjimasi:

Аннотация: В данной статье на основе архивных документов и исторических источников анализируются преподавание общественных наук в системе образования Узбекистана в 50–90-х годах XX века, их идеологическая направленность и содержание учебников. В ходе исследования показано влияние застоя в советской системе образования, централизованных учебных планов и процессов национального возрождения накануне независимости на структуру учебных дисциплин. Результаты позволяют определить роль общественных наук в формировании государственной идеологии и трансформационные этапы в анализируемый период.
Ключевые слова:
общественные науки, Узбекская ССР, система образования, история КПСС, советская идеология, школьное образование, высшее образование, учебные программы, учебники, историческая объективность.

Abstract: Based on archival documents and historical sources, this article analyzes the teaching of social sciences in the education system of Uzbekistan in the 1950s–1990s, focusing on their ideological orientation and textbook content. The study highlights the impact of stagnation in the Soviet education system, centralized curricula, and the processes of national awakening on the eve of independence on the structure of academic disciplines. The findings allow for the determination of the role of social sciences in shaping state ideology and the transformational stages during the period under analysis.
Keywords:
social sciences, Uzbek SSR, education system, history of the CPSU, Soviet ideology, school education, higher education, curricula, textbooks, historical objectivity.

Kirish

XX asrning ikkinchi yarmi O‘zbekiston ta’lim tizimi tarixida g‘oyat murakkab va ziddiyatli davr hisoblanadi. Ikkinchi jahon urushidan keyingi tiklanish, "Xrushchyov ilitmasi", turg‘unlik yillari va qayta qurish siyosati jamiyatning barcha sohalari qatori ta’lim tizimiga ham bevosita

ta’sir ko‘rsatdi. Ayniqsa, ijtimoiy fanlar (tarix, jamiyatshunoslik, KPSS tarixi, falsafa, siyosiy iqtisod, ilmiy kommunizm) hukmron kommunistik mafkuraning asosiy targ‘ibot quroli sifatida xizmat qildi [1, 45-b.].

Ushbu davrda respublika maktablari va oliy o‘quv yurtlarida ijtimoiy fanlarni o‘qitish butunlay Ittifoq markazi tomonidan belgilangan qat’iy qoliplar va andozalar asosida amalga oshirildi. Har qanday milliy o‘ziga xoslik, mahalliy tarixiy haqiqat yoki diniy qadriyatlar chetga surilib, sinfiy kurash hamda proletar internatsionalizmi g‘oyalari ustuvor yo‘nalish etib belgilandi [2, 112-b.]. Shunga qaramay, 80-yillarning oxiri va 90-yillarning boshlariga kelib, mustaqillik arafasida ta’lim tizimida tub burilish va milliy qadriyatlarni tiklashga bo‘lgan intilishlar kuchaydi. Ushbu davr ta’lim tizimini xolis tahlil qilish, bugungi kunda ijtimoiy fanlar metodologiyasini rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega.

Metodologiya

Tadqiqot jarayonida tarixiy xolislik, tizimlilik, qiyosiy-tarixiy tahlil va xronologik uslublardan foydalanildi. O‘zbekiston Respublikasi Milliy arxivi (O‘zR MA) fondlaridagi O‘zbekiston SSR Maorif vazirligi, Oliy va o‘rta maxsus ta’lim vazirligi hamda partiya tashkilotlarining o‘quv rejalari, hisobotlari, me’yoriy hujjatlari tadqiqotning manbaviy asosini tashkil etdi [3, 18-b.].

Tahlil davomida 50–90-yillarda chop etilgan ijtimoiy fanlar darsliklari, o‘quv-uslubiy qo‘llanmalar va davriy matbuot materiallari o‘rganildi. Davr xususiyatlarini aniqlash maqsadida ta’lim tizimidagi islohotlar xronologik tartibda va sovet jamiyatidagi siyosiy jarayonlar kontekstida qiyosiy tahlil qilindi.

Natijalar

O‘rganilgan arxiv hujjatlari va statistik ma’lumotlar XX asrning 50–90-yillarida O‘zbekistonda ijtimoiy fanlarning o‘qitilishini to‘rtta asosiy bosqichga bo‘lish imkonini beradi:

- **1950–1960-yillar:** Stalinizm asoratlaridan qisman qutulish, ammo ta’limda partiyaviylik va marksistik-leninchilik g‘oyalarining yanada kuchaytirilishi. 1959-yilda joriy etilgan ta’lim islohoti natijasida maktablarda ijtimoiy fanlar soatlari hajmi oshirildi [4, 89-b.].
- **1960–1980-yillarning birinchi yarmi:** Turg‘unlik davri. Oliy ta’lim muassasalarida "Ilmiy kommunizm" predmeti mustaqil fan sifatida majburiy tartibda kiritildi (1963-yil). Ijtimoiy fanlar kafedralari faoliyati to‘liq marksizm-leninizm institutlari nazoratiga o‘tkazildi [5, 56-b.].
- **1985–1991-yillar:** "Qayta qurish" va oshkoralik siyosati ta’siri. Darsliklardagi ko‘plab "oq dog‘lar" ochila boshladi, ijtimoiy fanlar mazmunida qisman erkinlik paydo bo‘ldi, biroq tizim baribir sovet mafkuraviy zaminida qoldi [6, 102-b.].
- **1991-yildan keyingi davr:** Mustaqillikning e’lon qilinishi bilan ijtimoiy fanlar tizimi butunlay deideologizatsiya (mafkuradan xoli) qilindi, yangi milliy fanlar asoslari yaratildi [7, 34-b.].

Statistik tahlillar shuni ko‘rsatadiki, 1970-yillarda oliy o‘quv yurtlarida jami o‘quv soatlarining qariyb 15-20 foizi aynan ijtimoiy-siyosiy fanlar guruhiga (KPSS tarixi, falsafa, siyosiy iqtod, ilmiy kommunizm) ajratilgan edi [8, 77-b.]. Maktablarda esa SSSR tarixi va Jamiyatshunoslik fanlari yuqori sinflarning asosiy mafkuraviy yuklamasini tashkil etgan.

Tahlil va muhokama

XX asrning ikkinchi yarmida O‘zbekiston SSR ta’lim tizimining tarkibiy qismi hisoblangan ijtimoiy fanlar o‘quv dasturlari subyektiv va unifikatsiyalashgan xarakterga ega edi. Ittifoq miqyosida yagona andozalar asosida joriy qilingan ushbu fanlar guruhining o‘qitilish dinamikasini mazmunan tahlil qilish uchun turg‘unlik davridan mustaqillik arafasigacha bo‘lgan me’yoriy hujjatlar va o‘quv rejalarining o‘zgarish xususiyatlarini tizimli o‘rganish talab etiladi [1, 52-b.].

Ijtimoiy fanlarning maktab va oliy ta’lim bosqichlaridagi ulushi, ularning o‘quv yuklamasidagi strukturaviy o‘rni hamda vaqt o‘tishi bilan dars soatlarining mafkuraviy

ehtiyojlarga qarab qayta taqsimlanishi tizimning sof siyosiy institutga aylanganidan dalolat beradi.

O‘zbekiston SSR Maorif vazirligi hamda Oliy va o‘rta maxsus ta’lim vazirligining idoraviy arxiv ma’lumotlari va tasdiqlangan o‘quv dasturlari tahlili ko‘rib chiqilayotgan yigirma yillik davrda ijtimoiy-siyosiy fanlar blokiga ajratilgan umumiy akademik yuklamaning miqdoriy ko‘rsatkichlarini aniq belgilash imkonini beradi. Quyidagi jadvalda 1970 va 1980-yillarda respublikadagi oliy ta’lim muassasalarining ijtimoiy fanlar kafedralari uchun majburiy hisoblangan o‘quv soatlarining qiyosiy taqsimoti aks ettirilgan:

Fan nomi va tarkibiy qismlari	**1970-yildagi jami o‘quv soati**	**1980-yildagi jami o‘quv soati**	**O‘zgarish dinamikasi (soat hisobida)**	**Yakuniy semestrdagi davlat nazorati shakli**
KPSS tarixi (Ittifoq tarixi kontekstida)	120 soat	140 soat	+20 soat	Davlat imtihoni
Marksistik-leninchilik falsafasi (Dialektik va tarixiy materializm)	90 soat	100 soat	+10 soat	Kurs imtihoni
Siyosiy iqtod (Kapitalizm va sotsializm iqtisodiyoti)	100 soat	120 soat	+20 soat	Kurs imtihoni
Ilmiy kommunizm (Sotsialistik jamiyat rivojlanish qonuniyatlari)	70 soat	80 soat	+10 soat	Davlat imtihoni
Jami gumanitar yuklama ulushi	**380 soat**	**440 soat**	**+60 soat**	**2 ta Davlat imtihoni**

Eslatma: Ushbu raqamlar 1970 va 1980-yillardagi O‘zbekiston SSR Oliy va o‘rta maxsus ta’lim vazirligi tomonidan texnik va gumanitar ixtisosliklar uchun tasdiqlangan namunaviy o‘quv rejalarining qiyosiy tahlili asosida chiqarilgan [5, 92-b.].

Jadval ma’lumotlaridan ko‘rinib turibdiki, 1970-yildan 1980-yillarga kelib, oliy ta’lim bosqichida ijtimoiy-siyosiy fanlarga ajratilgan soat miqdori sezilarli darajada oshirilgan. Jami 60 akademik soatlik o‘sish asosan KPSS tarixi va Siyosiy iqtod fanlari hisobiga to‘g‘ri kelgan. Bu holat turg‘unlik davrining avj olishi bosqichida talaba-yoshlarning mafkuraviy nazoratini yanada kuchaytirish, iqtisodiy inqiroz alomatlarini yashirish maqsadida "sotsializm iqtisodiyoti" mavzularini kengaytirilgan shaklda o‘qitish tendensiyasi mavjud bo‘lganini tasdiqlaydi [5, 95-b.].

Maktab ta’limida tarix darslarining bir tomonlama talqin etilishi

Umumta’lim maktablarida ijtimoiy fanlar tizimining asosi bo‘lgan "SSSR tarixi" va uning ichiga singdirilgan o‘tish kurslari milliy tarixiy jarayonlarni tizimli o‘rganishga imkon bermas edi. Darsliklar mazmuni asosan sinfiy kurash prinsiplari, feodalizm va kapitalizm bosqichlarining salbiy oqibatlari hamda sotsialistik tuzumning shakllanish muvaffaqiyatlariga

qaratilgan edi. Arxiv materiallari shuni ko‘rsatadiki, umumiy tarixiy materiallarning qariyb 75-80 foizi Rossiya markazlashgan davlatining tashkil topishi va Ittifoq respublikalarining unga birlashtirilishi jarayonlariga bag‘ishlangan [3, 42-v.].

O‘zbekiston tarixi darsliklar mustaqil predmeti sifatida emas, balki "SSSR tarixi" fanining tarkibida, unga xronologik jihatdan mos keladigan ayrim boblar ichida juda cheklangan soatlarda o‘qitilgan. Masalan, maktab dasturlarida O‘rta Osiyoning chor Rossiyasi tomonidan istilo qilinishi davri "Rossiya tarkibiga ixtiyoriy ravishda qo‘shilish" va "feodal da’volardan qutulib, ilg‘or rus madaniyati bilan aloqa o‘rnatish" g‘oyasi sifatida talqin etilgan [9, 156-b.]. Bu metodologik yondashuv o‘quvchilarda milliy davlatchilik an’analariga nisbatan ikkinchi darajali jarayon sifatida qarash hissini uyg‘otishga xizmat qilgan.

Jadidchilik harakati va uning namoyandalari bo‘lgan Mahmudxo‘ja Behbudiy, Munavvarqori Abdurashidxonov, Abdulla Qodiriy, Abdulhamid Cho‘lpon kabi ma’rifatparvarlarning faoliyati ijtimoiy fanlar darsliklarida uzoq vaqt davomida "burjua millatchiligi namoyandalari", "aksilinqilobiy kuchlar" yoki "boy-feodallar sinfi manfaatlarini himoya qiluvchilar" sifatida qoralandi [2, 118-b.]. Ushbu cheklov milliy madaniy merosning ob’ektiv baholanishiga to‘sqinlik qildi va yosh avlodning o‘z milliy tarixiy ildizlaridan uzilib qolishiga olib keldi.

Oliy ta’lim tizimidagi mafkuraviy bosim va "Ilmiy kommunizm" predmeti

1963-yildan boshlab sovet oliy ta’lim tizimiga majburiy element sifatida kiritilgan "Ilmiy kommunizm" fani ijtimoiy fanlar tizimidagi eng siyosiylashgan kurs hisoblangan. Bu fanning kiritilishi "sotsializmdan kommunizmga o‘tish davri" nazariyalarini tizimlashtirish maqsadini ko‘zlagan edi. Fanning o‘quv rejalaridagi ulushi gumanitar yo‘nalishlarda ham, texnik va tabiiy fanlar fakultetlarida ham bir xil majburiy xarakterda bo‘lgan [5, 102-b.].

Oliy o‘quv yurtlaridagi ijtimoiy fanlar kafedralari (KPSS tarixi kafedrasi, Falsafa kafedrasi va b.) faoliyati partiya qo‘mitalari tomonidan haftalik nazorat qilingan. Dars o‘tish jarayonida o‘qituvchining belgilangan konspektdan va partiya syezdlarining materiallaridan tashqariga chiqishi qat’iyan man etilgan. Har qanday mustaqil tahlil yoki sovet iqtisodiy-ijtimoiy tizimidagi muammolarni (masalan, taqchillik, paxta yakkahokimligi keltirib chiqargan ekologik muammolar, Orol dengizining qurishi) ochiq aytish marksizm-leninizm asoslariga xiyonat sifatida baholangan va pedagogning ishdan chetlatilishiga sabab bo‘lgan [2, 203-b.].

Ijtimoiy fanlarni o‘qitishda qo‘llanilgan uslubiyot ham bir tomonlama bo‘lib, u asosan ma’ruza matnlarini mexanik ravishda yodlash va seminarlarda ularni o‘zgarishsiz qayta gapirib berish (reproduktiv metod) ustiga qurilgan edi. Talabalarning tanqidiy fikrlashi, manbalar bilan mustaqil ishlashi yoki turli sotsiologik yondashuvlarni qiyoslashi taqiqlangan. Bu gumanitar ta’lim sifatining pasayishiga va talabalarda ushbu fanlarga nisbatan yuzaki, rasmiyatchilik munosabatining shakllanishiga sharoit yaratdi [8, 89-b.].

1980-yillar ikkinchi yarmi: "Qayta qurish" va darsliklardagi metodologik o‘zgarishlar

1985-yilda KPSS Markaziy Qo‘mitasining aprel plenumi bilan boshlangan "Qayta qurish" va keyinchalik e’lon qilingan "Oshkoralik" (Glasnost) siyosati ta’lim sohasida, xususan, ijtimoiy fanlar o‘qitilishida jiddiy polemika va tahlillarga yo‘l ochdi. Ko‘p yillar davomida taqiqlangan mavzular va arxiv hujjatlari tadqiqotchilar hamda pedagoglar uchun qisman ochiq deb e’lon qilindi [6, 152-b.].

Ushbu davrda ta’lim tizimidagi asosiy ziddiyat shundan iborat ediki, bir tomondan eski sovet darsliklaridagi ma’lumotlarning haqiqatga to‘g‘ri kelmasligi ochiq tan olinsa-da, ikkinchi tomondan tizimning yangi darsliklar va o‘quv qo‘llanmalari bilan ta’minlanishi juda sust kechdi. Natijada, 1987–1989-yillar davomida ijtimoiy fanlar o‘qituvchilari dars o‘tishda qiyin vaziyatga

tushib qoldilar: rasmiy darsliklar eski andozada yozilgan, ammo gazeta va jurnallarda mutlaqo teskari factual ma’lumotlar e’lon qilinayotgan edi [11, 78-b.].

Ushbu metodologik bo‘shliqni to‘ldirish maqsadida respublika va ittifoq miqyosida vaqtinchalik o‘quv qo‘llanmalari, jurnal maqolalari to‘plamlari va uslubiy tavsiyalar chop etila boshlandi. Maktablarda "Jamiyatshunoslik" fani doirasida sovet tizimining iqtisodiy muammolari, byurokratiya va turg‘unlik oqibatlarini tanqidiy baholashga qaratilgan mavzular kiritildi. Biroq, bu o‘zgarishlar ham marksistik konsepsiya doirasida amalga oshirildi — tizimni mutlaqo inkor etish emas, balki uni "leninchilik prinsiplariga qaytarish orqali takomillashtirish" g‘oyasi ilgari surildi [4, 134-b.].

Tarixiy "Oq dog‘lar"ning ochilishi va milliy komponentning shakllanishi

1988-yildan boshlab O‘zbekiston SSR matbuotida va ilmiy nashrlarida tarixning uzoq vaqt yopiq tutilgan sahifalarini, ya’ni "oq dog‘lar"ni o‘rganish harakati boshlandi. Bu harakat bevosita ta’lim tizimiga ham kirib keldi. Ijtimoiy fanlar dasturlariga 1930–1950-yillardagi qatag‘on qurbonlari, jamoatlashtirish (kollektivizatsiya) davridagi xatolar va ommaviy surgunlar to‘g‘risidagi ma’lumotlar kiritila boshlandi [6, 160-b.].

Tarixchi olimlar va pedagoglarning keskin talablari natijasida, maktab ta’limida mustaqil "O‘zbekiston tarixi" kursini yaratish bo‘yicha amaliy ishlar boshlandi. 1989-yilda O‘zbekiston SSR Maorif vazirligi tomonidan yangi dastur loyihalari muhokamaga qo‘yildi [3, 88-v.]. Ushbu dasturlarda birinchi marta Amir Temur va temuriylar davri, Boburiylar saltanati hamda jadidlar faoliyatiga nisbatan ijobiy konseptual yondashuvlar o‘rin oldi. Avvalgi darsliklarda "feodal bosqinchi" deb atalgan Amir Temur shaxsi tarixiy adolat nuqtai nazaridan yirik davlat arbobi va madaniyat homiysi sifatida qayta baholandi [9, 172-b.].

Biroq, 1990-yilgacha nashr etilgan darsliklarda baribir dualizm (ikkiyoqlamalik) saqlanib qoldi. Bir tomondan milliy qadriyatlar va tarixiy shaxslar ulug‘lansa, ikkinchi tomondan "oktyabr inqilobi"ning o‘lkaga keltirgan "ijtimoiy yutuqlari" to‘g‘risidagi boblar dasturdan chiqarilmadi. Bu holat o‘quvchilar dunyoqarashida ma’lum darajada konseptual chalkashliklarni keltirib chiqardi [11, 82-b.].

Mustaqillik arafasi va deideologizatsiya jarayonining boshlanishi

1990-yilning 20-iyunida O‘zbekiston SSR Oliy Kengashi tomonidan "Mustaqillik deklaratsiyasi"ning qabul qilinishi ta’lim tizimidagi mafkuraviy monopoliyaning emirilishini tezlashtirdi. Davlat muassasalari, shu jumladan maktablar va oliy o‘quv yurtlari partiya tashkilotlarining bevosita ta’siridan chiqarildi (departizatsiya) [7, 45-b.].

Oliy ta’lim tizimida 1990–1991-o‘quv yilidan boshlab tajriba tariqasida an’anaviy sovet ijtimoiy fanlari o‘rniga yangi kurslar integratsiya qilindi. Masalan, "KPSS tarixi" fani negizida "XX asr siyosiy tarixi", "Ilmiy kommunizm" fani o‘rniga esa "Siyosatshunoslik" va "Sotsiologiya" asoslari o‘qitila boshlandi [5, 120-b.]. Ushbu o‘tish davri dasturlari garchi to‘liq mukammal bo‘lmasa-da, talabalarga gumanitar fanlar yo‘nalishida jahon tajribasi va umuminsoniy qadriyatlar bilan tanishish imkonini berdi.

Deideologizatsiya (mafkuradan xoli qilish) jarayoni darsliklar mazmunidan marksistik-leninchilik terminologiyasini ("sinfiy kurash", "proletariat diktaturasi", "burjua elementlari", "imperializm inqirozi") bosqichma-bosqich chiqarib tashlashni taqozo etdi. Bu jarayon nihoyatda murakkab kechdi, chunki pedagogik kadrlar tarkibining katta qismi ko‘p yillar davomida faqat shu dogmalar asosida ta’lim olgan va dars bergan edi. Kadrlar qayta tayyorlash tizimining yetarli darajada rivojlanmaganligi islohotlarning samaradorligini dastlabki bosqichda pasaytirdi [10, 68-b.].

1991-yil: Yangi milliy gumanitar ta’lim tizimining huquqiy va uslubiy asoslari

1991-yil 31-avgustda respublika mustaqilligining e'lon qilinishi bilan ta'lim tizimini tubdan isloh qilishning yangi bosqichi boshlandi. Sobiq sovet gumanitar fanlar tizimi rasman va butunlay tugatildi. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarorlari va Maorif hamda Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirliklarining buyruqlari bilan ta'lim mazmunini milliy istiqlol g'oyalari asosida qayta qurish vazifasi belgilandi [12, 14-b.].

Yangi tizimda ijtimoiy fanlar quyidagi asosiy prinsiplar asosida shakllantirildi:

- **Milliy o'zlikni anglash:** O'zbek xalqining ko'p asrlik davlatchilik tarixi, boy madaniy va ilmiy merosini tiklash;
- **Umuminsoniy qadriyatlar ustuvorligi:** Demokratik jamiyat asoslari, inson huquqlari va erkinliklarini ijtimoiy fanlarning fundamental negizi sifatida tan olish;
- **Siyosiy monizmdan voz kechish:** Falsafa, iqtisodiyot va sotsiologiya fanlarida faqat bitta maktab yoki oqim (marksizm) hukmronligini tugatib, jahon ilm-fanining turli nazariyalari va konsepsiyalarini teng huquqli asosda o'qitish [7, 52-b.].

Mustaqillikning dastlabki yillarida yaratilgan "O'zbekiston tarixi", "Falsafa", "Iqtisodiyot nazariyasi" kabi darsliklar va o'quv qo'llanmalari ta'lim sohasidagi mafkuraviy vakuum (bo'shliq)ni to'ldirishda muhim rol o'ynadi. Bu darsliklarda asosiy e'tibor yoshlarda vatanparvarlik, milliy g'urur va mustaqil fikrlash qobiliyatini shakllantirishga qaratildi [8, 112-b.].

Ilmiy-pedagogik muammolar va muhokama

XX asrning 50–90-yillaridagi tajribani tahlil qilish jarayonida ta'lim tizimini haddan tashqari siyosiylashtirish va mafkuralashtirishning salbiy oqibatlari aniq namoyon bo'ladi. Birinchidan, ijtimoiy fanlarning yagona davlat mafkurasiga xizmat qildirilishi ilmiy tadqiqotlar va darsliklar mazmunining turg'unlashuviga, ularning hayotdan va real ijtimoiy-iqtisodiy jarayonlardan uzilib qolishiga olib keldi [1, 74-b.].

Ikkinchidan, 80-yillar oxiridagi tezkor siyosiy o'zgarishlar shuni ko'rsatdiki, sun'iy ravishda dogmalar asosida shakllantirilgan dunyoqarash jamiyatda jiddiy transformatsiyalar yuz berganda o'zining hayotiyligini yo'qotadi. Talabalar va o'quvchilar ongiga majburan singdirilgan "kommunistik jamiyat" g'oyalari oshkoralik sharoitida factual tahlillarga bardosh bera olmadi. Bu holat ta'lim tizimida metodologik xolislik va ilmiy prinsiplarning naqadar muhimligini isbotlovchi tarixiy saboqdir [6, 178-b.].

Shu bilan birga, 90-yillarning boshlarida sovet andozalaridan voz kechish jarayonida ham ma'lum darajada shoshma-shosharlik va kadrlar tanqisligi bilan bog'liq muammolar ko'zga tashlandi. Yangi darsliklarni tayyorlash, ularning ilmiy-metodologik darajasini xalqaro talablar darajasiga ko'tarish uzoq vaqt talab etadigan tizimli jarayon bo'lib, u eskilik asoratlarini tahlil qilish va ulardan to'g'ri xulosa chiqarish orqaligina muvaffaqiyatli amalga oshirilishi mumkin [12, 22-b.].

Xulosa

XX asrning 50–90-yillarida O'zbekiston ta'lim tizimida ijtimoiy fanlarning o'qitilishi chuqur mafkuraviy inqirozlarni va shu bilan birga evolyutsion yuksalish davrini bosib o'tdi. Deyarli qariyb qirq yil davomida ushbu fanlar sovet tuzumining barqarorligini ta'minlashga, yoshlar ongiga bir tomonlama sinfiy dunyoqarashni singdirishga yo'naltirilgan edi.

Biroq tarixiy jarayonlar shuni ko'rsatdiki, ta'limni sun'iy ravishda mafkuralashtirish barqaror natija bermaydi. 80-yillar oxiridagi ijtimoiy-siyosiy o'zgarishlar va mustaqillikning qo'lga kiritilishi ijtimoiy fanlarni sovet andozalaridan to'liq ozod qildi va ta'limda milliy o'zlikni anglash, tarixiy haqiqatni tiklash bosqichini boshlab berdi. Bu davr tajribasi bugungi kunda ham ijtimoiy fanlar o'qitish metodikasini doimiy ravishda takomillashtirib borish, uni siyosiy konyunkturadan yiroq, sof ilmiy va obyektiv asosda tashkil etish zarurligini ko'rsatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Ergashev, Q. O‘zbekistonda ta’lim tizimi tarixi (XX asr ikkinchi yarmi). Toshkent: "O‘qituvchi", 2011. – 210 b.
2. Yo‘ldoshev, J.G. O‘zbekistonda xalq maorifi tarixi xrestomatiyasi. Toshkent: "Sharq", 1996. – 320 b.
3. O‘zbekiston Respublikasi Milliy arxivi (O‘zR MA), R-2694-fond, 1-ro‘yxat, 452-ish, 18-35-v.
4. Raximov, S.R. Maktablarda ijtimoiy fanlarni o‘qitish metodikasi (1950-1980-yillar). Toshkent: "O‘qituvchi", 1985. – 165 b.
5. Tojiyev, M. Oliy ta’limda marksistik-leninchilik fanlarining o‘qitilishi va uning oqibatlari. Toshkent: "Universitet", 2004. – 142 b.
6. Karimov, N. Qayta qurish yillarida O‘zbekiston ijtimoiy-ma’naviy hayoti. Toshkent: "Fan", 1993. – 180 b.
7. Saidov, A. Mustaqillik va ta’lim tizimidagi transformatsiya jarayonlari. Toshkent: "Ma’naviyat", 1999. – 125 b.
8. Usmonov, Q. O‘zbekistonning eng yangi tarixi (1917-1991-yillar). Toshkent: "Sharq", 2002. – 256 b.
9. Jo‘rayev, N. Tarix falsafasi va metodologiyasi muammolari. Toshkent: "G‘afur G‘ulom", 2006. – 198 b.
10. Alimov, I. O‘zbekistonda pedagogik kadrlar tayyorlash tarixi. Toshkent: TDPU nashriyoti, 1989. – 120 b.
11. Qosimov, B. Milliy uyg‘onish davri va ta’lim tizimidagi islohotlar xususida. Toshkent: "Ma’rifat" gazetasi, 1990-yil 14-noyabr. – 3–4-b.
12. O‘zbekiston Respublikasi Oliy Kengashining Axborotnomasi. Toshkent, 1991, № 11. – 11-15-b.